

PRIKAZI I OSVRTI

„A se leži dobri junak i čovjek...“

(Marinka Šimić: *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine: natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*, Matica hrvatska, Sarajevo, 2009.)

Vjekovna čovjekova težnja da ne bude zaboravljen i da ne ode bez traga s ovoga svijeta na poseban način izražena je na stećcima i nadgrobnicima općenito. Na području Bosne i Hercegovine A. Solovjev je registrirao 59 500 stećaka, dok Š. Bešliagić tvrdi da ih ima oko 65 000. Bez obzira na navedenu razliku riječ je o fenomenu tipičnome za srednjovjekovni bosanski i hrvatski prostor. Nadgrobnik je svojom ornamentikom i natpisom, poteklom iz vještih ruku klesara i invencije dijakapisara, slao poruku i suvremenicima i budućim stoljećima i naraštajima.

„Kameni spavači“, kako je stećke nazvao Mak Dizdar, percipirani su prvenstveno kao kulturni i povijesni spomenici zanimljivi povjesničarima, povjesničarima umjetnosti i arheolozima, dok je njihova verbalna komponenta uglavnom zanimala paleografe. U novije vrijeme poraslo je zanimanje za natpise ne samo na stećcima nego i na drugim vrstama kamenih nadgrobnika i ploča, otkriveni su i prepoznati kao spomenici jezične prošlosti i jezične kulture određenoga područja i vremena.

Knjiga Marinke Šimić *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine* inicirana je upravo potrebom da se tomu dijelu baštine pristupi s jezikoslovnih motrišta. Natpisi su predmet obuhvatne analize, njihov je jezik spoj narodnih i crkvenoslavenskih elemenata, stilizirani su na poseban način. Iz mnoštva spomenika rasutih na širokome području Hercegovine autorica odabire kao reprezentativne *Kočerinsku ploču* – uzglavlje stećka iz 1404. g., *Natpis na dvoru vojvode Masna iz Donje Drežnice* iz 14. st., natpise na stećcima iz *Brotnja* i na stećcima nekropole *Boljuni* kod Stoca (15.st.) te *krž iz Donje Britvice* (vjerojatno 15. / 16. st.). Svi su natpisi pisani hrvatskom ćirilicom, što je osnovna poveznica među spomenicima. Druga je poveznica lokalitet, odnosno teritorij istočne i zapadne Hercegovine.

Svaki od navedenih natpisa (ili skupine natpisa ako se obrađuje nekropola) analiziran je u posebnom poglavlju. Sva su poglavlja slično strukturirana, s malim izmjenama ovisno o specifičnostima analiziranih spomenika. U uvodnome se dijelu opisuje izgled spomenika, lokacija, povijesne okolnosti u kojima je nastao. Iznimno su važne obavijesti o osobama povezanim s izradom stećka ili drugovrsnoga kamenoga predmeta: o pokojniku i o povijesnim osobama (vladari, velikašima) u čije je vrijeme spomenik nastao.

Taj dio teksta obiluje podacima iz srednjovjekovne političke i kulturne povijesti Hercegovine, koje je autorica preuzela iz starije i najnovije znanstvene literature. Čitatelj se upoznaje s kontekstom u kojem funkcioniraju spomenici i njihovi natpisi, obavještava se o broju i vrsti spomenika i epigrafa na određenom lokalitetu. Svakako je za čitatelja najkorisnija klasifikacija spomenika, gdje se na jednom mjestu definiraju svi oblici, odnosno točno se utvrđuje što je stećak, što ploča, sanduk, sljemenjak, sarkofag, križ, kako se kamen pronalazi, siječe i ukrašava. Podatci o klesaru i pisaru također su našli svoje mjesto u autoričnim razmatranjima. Prikazana je ornamentika spomenika, važna za uočavanje veza između vanjskih znakova posmrtno počasti i osobe kojoj se iskazuje poštovanje. Nezaobilazan su dio spomenika simboli: ptice, životinje, biljke, rozete, zvijezde, sunce, mjesec, sidro i sl., zanimljivi kao dio mentalne slike srednjovjekovnih ljudi. Jednom riječju, takvim pristupom problematici kamenih natpisa autorica je dokazala tezu izrečenu u prvom poglavlju knjige da se iz epigrafskih natpisa „zrcali društvo u pojedinom kraju i vremenu: imena, prezimena, struktura vlasti, ambicije, pothvati, kreativni potencijal društva“. Stećak je skladan spoj slike i riječi, sklad oblika, ornamenta i epitafa, pa M. Šimić tu činjenicu koristi kao temelj i okvir za jezičnu analizu natpisa. Epitaf, naime, nije

samo puka bilješka nego odraz društvenih odnosa, vjerskih uvjerenja, životnih stajališta.

Zatim slijedi analiza pisma – hrvatske ćirilice (bosančice) kojim su natpisi ostvareni. Autorica se između niza naziva za taj tip pisma odlučuje upravo za varijantu *hrvatska ćirilica* jer je smatra prikladnijom za srednjovjekovno razdoblje, dok *bosančica* veže za novovjekli korpus tekstova. Odabrani su tekstovi doneseni u transliteraciji i transkripciji. Unatoč višegodišnjim proučavanjima očividno je da neki natpisi još uvijek nisu jednoznačno i bez greške pročitani, pa autorica komentira različita čitanja.

Jezik je analiziran na svim razinama: fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj. Naravno, lapidarnost teksta određuje opseg i mogućnosti analize, ali se u svakom slučaju utvrđuje omjer narodnoga i književnoga (crkvenoslavenskoga). U jeziku natpisa postoji jedan broj zajedničkih, stalnih odlika na koje autorica upućuje usporedbama, kakva je npr. ona o sličnostima Kočerinske ploče i donjodrežničkoga natpisa. Takvi su podatci izrazito vrijedni za jezičnopovijesna istraživanja hrvatskih govora.

Uraslost jezika natpisa u crkvenoslavensku tradiciju M. Šimić pokazuje usporedbom jezika epigrafike s jezičnim obilježjima crkvenoslavenskih liturgijskih i općenabožnih tekstova pisanih glagoljicom i ćirilicom te posebno s bosanskim kodeksima. Suče-

ljavanje hercegovačkih natpisa i glagoljaške pismenosti uopće omogućilo je autorici zaključak da je hercegovačka epigrafska tradicija organski dio hrvatske srednjovjekovne pismenosti.

Autorici nisu izmaknula ni stilska (stilistička) obilježja epigrafa: lapidarnost, postojanje obrasca, konvencionalno strukturiranje natpisa, sve ilustrirano dobro odabranim primjerima.

Kako se u natpisima pojavljuju antroponimi i toponimi, autorica se zadržava i na objašnjenju njihove etimologije i rasprostranjenosti u epigrafici hercegovačkoga područja.

Na kraju knjige dočekuje nas *Sažetak*, u kojem autorica rezimira rezultate istraživanja tako što uz kratki opis spomenika daje zajedničku analizu grafije i jezika svih natpisa. Time pruža čitatelju neku vrstu shematskoga prikaza građe i rezultata istraživanja.

Prikazana knjiga Marinke Šimić primarno je prinos povijesti književnoga jezika, ali istodobno i svjedočanstvo o pismenosti srednjovjekovnih žitelja Hercegovine, o njihovoj općoj kulturi i posebno o segmentu označenom sintagmom „kultura smrti“. Impresionira podatak da u srednjem vijeku jedna mala pokrajina podiže spomenike umrlima, urezuje epitafe na izgrađenom jeziku i pri tome lapidarnim stilom iskazuje odnos prema životu i smrti, prema zemaljskoj i nebeskoj vlasti, iskazuje svijest o svo-

me ljudskom i političkom identitetu.

Natpisi sa stećaka nadahnjivali su odavno pjesnike, a odnedavno se jezik natpisa našao u središtu jezikoslovnih proučavanja, čiji je dio i upravo prikazana knjiga Marinke Šimić.

Darija Gabrić-Bagarić